

Frödings Mystik

Hämtat från <https://archive.org/details/frdingsmystikngrOOholm>

Vid näthämtning av detta kapitel, har några få fel uppstått. För en fullgod version, gå till ovanstående nätsajt. Källhänvisningar har lagts in i texten i parentes ungefär där de hör hemma (R.E. Solheim 20 mars 2015)

NÅGRA GRUNDLINJER
AV
OLLE HOLMBERG

Det var för honom ett fruktansvärt personligt allvar det gällde; de djupaste frågorna ville han reda ut, om han än skulle förgås därvid.

E. A. Karlfeldt i Avskedsord vid
Gustaf Frödings grav.

FÖRORD.

Den som studerar Frödings diktning råkar lätt ut för en frestelse som den som mera flyktigt Läser den brukar undgå: den att fästa sig mer vid de dunkla dikterna än vid de klara, att dröja längre tid vid gåtorna än vid det som endast är vissa och strålande svar. Då undertecknad är den förste men sannolikt inte blir den siste som drabbas av denna risk, önskar han inleda sina anteckningar med det uttryckliga påpekandet att denna begränsning av forskningsuppgiften inte innebär något uttalande om vad som är eller icke är tyngdpunkten i Frödings verk. Kanske finns den hos Värmlandsbildernas brokiga förtröllning i de första böckerna, kanske lysas den av Zebaoths blixtrar eller Pans allenhetsljus i Stänk och flikar, kanske hör den hemma i närheten av rekonvalescensårens visa leende. Till en stor del är i varje fall skillnaden mellan de olika diktslagen hos skalden övervägande formell. Sagan om Gral rymmer i grund och botten inget annat innehåll än Kalle Gla mä Sola, men den fordrar en kommentar som den senare kan undvara. Några kommentarer av detta slag är det detta lilla arbetes syfte att söka ge.

Vidare: Ordet mystik är i denna bok naturligtvis inte tänkt som beteckning på det hemlighetsfulla dunkel där alla kattor äro lika grå, utan som en term för det inom religion och filosofi kända själstillstånd vari människan tycker sig fatta och fattas av det väsentliga något i tillvaron som hon i mer eller mindre konventionell bemärkelse är böjd att kalla det gudomliga.

O. H.

JAGET OCH GUDEN.

I Mister Johanssons levernesbeskrivning, som Fröding tryckte 1891 i Karlstadstidningen, heter det om denne att han redan i tidiga år visade anlag för läsning och som barn bl. a. studerade igenom »klocker Nilssons hela bibbelaptek». Det är en notis, som passar mycket litet in på den poetiske skraddarmästaren, men kanske så mycket mer på hans bättre jag, Gustaf Fröding.

Fröding hade från föräldrahemmet ett starkt religiöst påbrå. Fadern var läsare och hade samlat ett teologiskt bibliotek – det var väl det »bibelapoteket» sonen drog nytta av – och också modern har varit vänd åt det som ovanefter är; hon var – biskopsdottern! – ansluten till ett metodistsamfund och lär därjämte ha intresserat sig för spiritism.

De två strömningarna religion och mysticism löpa också som aldrig stillnade grundådror genom Frödings eget verk, om inte från första stunden så till den sista, och trots tidsandans berggrund och miljöns fördämningar träda de gång efter gång i dagen. Den Fröding, som på sjukbädden med en profets allvar och en ynglings villrådiga kunskaphunger letade i bibeltexterna – sådan Karlfeldt i griftetalet, Heidenstam i minnessångens rytmer, Richard Bergh i sin tavla skildrat honom – var ingen annan än den, som långt tidigare i Swedenborgs andesyner, i teosofernas österländska visdomscitat, i Viktor Rydbergs urgermanska mytologi, i Tolstoys och Nietzsches siarord sökt sanningen och rättesnöret.

Ett poetiskt minnesmärke över den metafysiska hunger som brände hans sinne, har Fröding satt i den lilla dikt han kallat Boken. Han tänker sig det stjärnbeströdda firmamentet som en fornhebraisk bibelskrift, vars silverljusa, pränt vi fåfängt söka tolka, men vars innebörd vi ändå dunkelt ana.

Där står att läsa om vårt släktes vårtid.
Vårt upphovs gåta finnes där förklarad.
Där finnes balsam för vår sorg- och sårtid.
Vår fråga: vi? varthän? står där besvarad.

Där står om väg ur öknen, där vi irra.
Där står om landet, som, av honung flyter.
Men språket är oss okänt. Blint vi stirra
på dunkla tal, vi portens proselyter.

Vi öva oss, vi möda oss, vi stamma,
vår tunga mäktar ej, o Elohim!
– och stava meningslöst och tungsam: Lamma
– rageschu – gojim!

Dikten utgår från det dogmatiska begreppet om ett högsta vetande i platonsk mening, klart och en gång för alla fixerat som skriften i en bok. evigt och entydigt som idéernas värld, detsamma som Viktor Rydbergs Tomte grubblade över med blicken mot stjärnorna. Men den är skeptisk däri att den förkastar alla redan gjorda förklaringar och hävdar att vägen till den abstrakta sanningen är stängd för oss. Skriften är höljdd av moln, och nyckeln till dess tecken ha vi tappat. Det var den nyckeln Fröding åter sökte i visdomsskrifterna lika trevande och länge som riddaren i sagan sökte sanningens och helighetens förlorade Gral.

Men för Grallegendernas Parsifal fanns det ingen karta till Montsalvat, frälsningens borg, och för Fröding fanns det ingen ofelbar vägledare i chifferns tydning. Ingen människa har varit mer oberoende av auktoriteter och traditioner, av skolornas läxor och partiernas program än Fröding var, däri låg en av hemligheterna i hans genialitet, och hur ödmjukt han än sökte lärdom i böckerna uppgav han aldrig den manliga självständighetens kritik. Också där lektyren och läggningen förde in starka element av mystik och romantik i hans tankevärld, prövade han dem som rationalist och tolkade dem i dikter av klassisk klarhet.

Fröding fann till slut sin Gral, lösningen av urtidsskriftens gåta. Sedan han länge villrådigt sökt den, trodde han sig plötsligt väga klenoden i sin hand för att efter några år lika plötsligt förlora den och börja sökandet på nytt. »Jag har funnit ut världsreligionen», skriver han jublande till den förtrogna systemen Cecilia Fröding i slutet av 1894, sedan han under vårens och försommarens våldsamma sjukdomsutbrott trott sig som i en blixtnlik klarhet ha sett utvägen ur de problem där han länge i ångest gått vilse, och han fortsätter längre fram i brevet: »För mig är min lära lyckan själv i min enslighet och sjukdom.»

Två år senare är tonen en annan. »Jag behöver minst ett halvt års vila för att sedan kunna skriva det jag verkligen menar med världsharmoni, helvetesdjup och lycksalighets-rikedom och makternas kamp i alltillvaron» (d. v. s. den förut nämnda läran) skriver han i nov. 1896 till Ellen Key, och i en samtida dikt är tvivlet ännu mera definitivt:

»Jag måste vila och eftertänka,
att sen med klarare ögon söka
det dolda smycket.»

Vad som åstadkommit omslaget är åtalet mot Stänk och flikar, som för Frödings ömtåliga natur betydde oerhört mycket. Sjukdomens utbrott 1894 och rättegången 1896 voro de två största händelserna i hans liv, och mellan dem ligga de år av hans diktning då han med en djärvhet och klarhet som aldrig annars utformade de idéer som mera dunkla och tveksamma kunna spåras genom hela hans författarskap. Under dessa år skrev han Stänk och flikar, till stor del på direkt inspiration av hallucinationer från den stora ohälsans tider, samt formade grodden till de tankar som något senare framlades i de filosofiska broschyrerna och i Gralstänk. I de motivstudier som här skola grupperas kring dessa delar av Frödings verk, skall icke den kronologiska begränsningen till 90-talets mellersta år iakttas, men däremot den ideella till de dikter eller skrifter av hans hand som stå i någon sorts samband med den då proklamerade »världsreligionen».

Att den frödingska filosofiens grundproblem var av moralisk art, icke av metafysisk, vet var och en. Han sökte en livsåskådning, icke en världsförklaring, ett »böra», icke ett »vara», men som stöd och supplement till denna praktiska filosofi utformade han också en teoretisk. Den är framlagd i de små uppsatserna Om jagmedvetenhet, Om livsmonader och Om Gudsmedvetandet samt delvis i Gralstänk, och dess innebörd är ungefär följande.

Hela materien, hela universum är genomströmmat av »levande kraft», och denna levande kraft är identisk med det som traditionellt kallas »ande». Alla väsen eller ting äro följaktligen också delaktiga av denna livskraft eller andliga kraft, och Fröding vill därför kalla dem Livsmonader eller levande monader eller, med ett tredje namn, »jag».

Allting har således ett jag, ehuru detta på de minst ,utvecklade stadierna av tillvaro finns till endast som ett sovande embryon. Men allt eftersom monaden utvecklar sig, blir jagmedvetandet starkare.

Vad menas då med att monaden utvecklar sig? Jo, varje monad är en mikrokosm, ett världsallt i smått liksom makrokosmen är hela världs- eller livsalltet i stort, och den rymmer inom sig alla de möjligheter som i makrokosmos äro höjda till verklighet. Att monaden utvecklas betyder således att den genom att bringa till växt eller utlopp sina egna möjligheter kommer att rymma inom sig allt högre och rikare former av liv, liksom vi i vår fantasi och vår kärlek kunna omsluta allt större delar av livsalltet. Men livsalltet bestod ju av monader eller jag, och genom att utveckla sig själv kommer således jaget att omsluta, innesluta, genomströmmas av, förena inom sitt eget jags sfär allt flera andra jag.

Vid denna punkt i Frödings tankevärld är det man bör dröja. Här sker undret: att bli ett med andra är att bli mera sig själv, mångfalden är detsamma som enheten. Båda dessa krav hänga som stålklingor över oss, att bli mera av jag och att bli mindre av jag. Här äro de förenade, ty Fröding tror sig ha fattat, att de i grunden innebära detsamma. Den vissheten är det som är den springande punkten i hans filosofi liksom den centrala i hans diktning.

Nu kan emellertid, åtminstone i teorin, varje monad, varje jagisk mikrokosmos, utvecklas till den punkt då alla dess möjligheter äro bringade till utlopp, då den i själva verket blir ett med livsalltet, med makrokosmos, då alla andra monader inneslutas inom dess krets. Detta absoluta alljag är vad människorna kalla Gud – ehuru Fröding själv helst vill undvika ordet.

Guden blir således enligt denna lära endast ett högt utvecklat jag, jaget i sin tur blir en stråle av gudomsljuset.

Fröding kombinerar nu denna monadlära med en astronomisk fantasi. Liksom jorden och de av oss kända planeterna kretsar kring solen, så kretsar vårt solsystem jämte andra liknande kring en högre sol och så vidare upp till en högsta och innersta centralsol. Som ett annat alternativ tänker sig Fröding i stället att vårt solsystem och därmed samordnade följer en okänd stjärna av högre art på dess gång i rymden som en kolossal kometssvans till denna, och att denna stjärna med sin svans i sin tur är underordnad följesven åt, i sista hand, en högsta och yttersta vägvisande huvudstjärna som leder hela världssystemet på dess mäktiga vandring mot okända öden i rymden. Det är om en av dessa strålände ledstjärnor i vår egen vägs förlängning, där livet är av högre och fullkomligare art än här, som Fröding diktat i inledningsstrofen till En flik av framtiden:

Solen går mot Eden,
Eden är den stjärna,
dit den ljusa leden
solens vandring för,
jorden följer gärna
solens gång i spåren.

I själva den filosofiska spekulationen är det emellertid det förra astronomiska alternativet som förhärskar. Universum blir enligt detta ett enda stort hierarkiskt system, där varje stjärna hör in under sin sol och får sitt ljus eller liv av den, varje sol i sin tur under en centralsol o.s.v. upp till en övercentralsol. Varje stjärna genomströmmas där av samma anda eller samma levande kraft, som strömmar genom det hela och den yttersta källan för denna kraft är centralstjärnan, centralsolen. I

stjärnorna nära centralsolen är denna livskraft starkare, i de längre bort belägna är den svagare. Men levande kraft, monadiskt liv är förut identifierat med jagmedvetande. Centralstjärnan är alltså hemmet för det högsta, det absoluta jagmedvetandet, och detta blir allt svagare, ju längre ut i världarnas periferi man kommer, för att slutligen endast omedvetet finnas till.

Liksom det förut är sagt att varje monad, ju mer den utvecklar sina inneboende möjligheter och krafter, också utvecklar tendensen att sympatiskt och harmoniskt förena under sitt värde eller i sin sfär andra monader eller jag, med ett annat ord, enligt Frödings terminologi, tenderar att bli centraljag, så tänker han sig också varje stjärnas samlade jagmedvetande personifierat i ett högre jag, som således vore att kalla ett relativt alljag. Dessa stjärnealljag, relativa alljag, förena sig i sin tur sympatiskt och harmoniskt under hela systemets högre centralalljag ända upp till det absoluta centralalljaget, varifrån all anda, allt liv, all kraft, allt jagmedvetande utströmmar liksom ljuset från solen.

»Enheten i den oändliga mångfalden av självmedvetanden är det absoluta självmedvetandet», så lyder Frödings egen definition, och detta absoluta självmedvetande eller jagmedvetande är vad som, enligt det som nyss sagts, kan kallas Gud. Även de lägre centraljagen ha emellertid relativ gudomlighet. Jordan t. ex. kan ju, som förut nämnts, ha sitt eget personliga väsen, genomströmmade de enskilda jordejagen och genomströmmat av dessa, ehuru på samma gång livat av strålen från det absoluta gudomsljuset. Något sådant jordiskt centraljag känner man emellertid inte till, lika litet som man känner till någon hela solsystemets gudomlighet, något solalljag. Men det kan finnas ändå; det är möjligt »att våra förfäder icke misstagit sig, då de ställde sina böner till solen», heter det i Om livsmonader.

Fröding har själv i En morgondröm antytt läran både om jordalljaget och solgudomligheten då han låter urariernas härskare tänka för folket och tala med solen, och solen så ned sina gudomssvar om allt som skall bliva och är och var.

Men både jordens och solens härskarjag liksom all levande kraft, allt liv, bero i sin tur av och utströmma från det absoluta jagmedvetandet. Alltings mål är att utveckla sitt väsens art och kraft längre och längre i riktning mot detta, Det absoluta jagmedvetandet, den högsta och innersta centralstjärnans jagmedvetande, blir således för Fröding på en gång orsak till och ändamål för allt, och på samma gång det är det absoluta varat är det det högsta goda.

(I hela detta referat för övrigt äro Frödings tre filosofiska skrifter utan åtskillnad sammanblandade och citerade om varandra. Skillnaderna mellan dem äro nämligen icke i principiella.)

Det är vad Fröding i förordet till och första avdelningen av Gralstänk skildrat som »den själva varat ljus- och livsingjutande urkällan, den lysande livssaft, vars minsta utstrålade gnista anträffas mer eller mindre dold och försvagad hos alla ting och' väsen»: den heliga Gral. Gralljuset räcker till för alla, för kvinnor och män, tjänare och herrar, prelater och glädjeflickor, för jordens stora och för ringa och föraktade ting, ja, för en lus och! ett grönt blad, men det är svagare eller starkare allt efter avståndet till ljuskällan.

Som guldgrävaren guldfyndigheten
kan ana av märken, I veten
om sökandet närmar sig Gral
av gnistornas ljusmängd och tal,

heter det i Gralstänk.

Det är lätt att se att det i detta Frödings filosofiska system finns endast ett minimum av originalitet, och kunde man inte spåra det i bakgrunden av en stor skalds dikter, så skulle det kanske inte intressera. Det absoluta jagmedvetandet, gralklenoden själv, på en gång högsta goda och högsta vara, har sina första anor i det godas idé hos Platon, som samtidigt är upphov till och mål för allt, hos nyplatonikernas Ena, varifrån allting, liksom stjärne- och jagvärldarna hos Fröding, i ständigt sjunkande skala av fullkomlighet emanerar, hos gnostikernas gudomsmakt, som från sig låter ett system av ljusgestalter, eoner, utströmma med gradvis avtagande delaktighet i gudomen allt eftersom deras avstånd från ljuskällan ökas. Monadläran i sin tur är en ganska trogen kopia av Leibniz' och i satsen om självmedvetandet som principen i allt spårar man Boström.

Allt detta är emellertid lärosystem, varom Fröding helt säkert endast ryktesvis har hört, och hans egna spekulativa förslag ha, litteraturhistoriskt sett, sina huvudsakliga ursprung på vida närmare håll. Vilka dessa varit antyder Fröding själv i något beslöjade ordalag i ett brev till Heidenstam redan i jan. 1896. Det heter där:

»Enheten och mångfalden har jag grubblat över en hel del, jag med och kommit på den där monadteorin, som väl är besläktad med eonläran hos gnostikerna och kanske kan förenas med de nya teorierna om jagets absoluta frihet. För resten lever jag i Kaos och' vet icke, vad som är visst eller ovisst.»

»Den där monadteorin», därmed menar Fröding, praktiskt sett, den moderna teosofiens läror; med »de nya teorierna om jagets absoluta frihet» menar han nietscheanismen. Se där de två grundströmmarna i hans filosofi. Den förra representerade enheten, den senare mångfalden, och att förena dem blev den stora uppgiften för Fröding. Från teosoferna hämtade han panteismen, läran om världen som en allt liv och alla jag mystiskt omslutande gudomlig enhet, från Nietzsche personlighetskulten, tron på de mångfaldiga självständiga jagens utveckling till allt friare kraft, allt mäktigare jagmedvetenhet. I slutorden till Om livsmonader säger Fröding direkt att »de moderna teosofiska lärorna» ha förmodligen haft sin del i tillkomsten av hans meningar, och som exempel på vad han menar med de relativa alljag som tenderat att under sitt välde och i sitt väsen samla alla de övriga jagen eller ett stort antal av dem, nämner han också Nietzsches övermänniska. Kunde man tänka sig en originell syntes av det samfunds läror som kallat sig själv »universella broderskapet» å ena sidan och å den andra Nietzsches jagstolta övermänniskoförkunnelse, så skulle visserligen paradoxen vara förverkligad, men en paradox som är Frödings filosofiska system.

Både teosofi och nietscheanism voro på 90-talet tidsströmningar vida mer än nu och det erfordrades speciell immunitet för att inte på ett eller annat sätt komma i beröring med någon av dem. Nietzsche översattes som flitigast vid denna tid och det finns knappast en dåtida tidskriftsårsgång, i vilken man inte finner hans läror ofta och utförligt dryftade, även om det dröjde rätt länge innan man mera allmänt kunde stava hans namn riktigt. I Också teosofien, som först under 80-talets senare år började bli allmänt känd hos oss, hade i seklets slutdecennium sin stora tid i det allmänna intresset, ständigt angripen, försvarad och förklarad i både böcker, broschyrer och uppsatser.

Fröding, lyhörd för allt som kunde skänka honom den förklaring han sökte, kom redan bland de första i kontakt med de nya lärorna. Nietzsche nämner han i sina brev med beundran så tidigt som 1891, och teosofin är han redan

under Görlitztiden inne i. I sin korrespondens med systemen Cecilia Fröding, vilken, liksom i så mycket annat, synes ha varit hans förtrogna kamrat i studiet av mystiken, visar han sig redan 1889 väl hemma i dess terminologi, och i början av följande år ber han henne söka skaffa honom »madame Blavatskys sagbok», Isis unveiled, den stora teosofiska urkunden. I maj 1891 deklarerar han närmare för Mauritz Hellberg sin ställning till hithörande ting:

»De där swedenborgska och spiritistiska grejorna känner jag till ganska mycket och det tör vara åtskilligt att tänka på i dem . . . Även madame Blavatskys teosofi har jag intresserat mig för. Hennes under tycks det vara en viss hake vid, men det synes mig att hon verkligen fått tag på en esoterisk lära av gammalt ursprung – en bedragerska eller fantast kan icke ljuga ihop något så systematiskt och storartat. Det är mycket möjligt att det verkligen är Gautama-Buddhas hemliga lära och den tilltalar mig i hög grad både poetiskt och logiskt.»

Att ha fått tag på en esoterisk lära av gammalt ursprung, det var just vad madame Blavatsky gjorde anspråk på, och en av hennes lärjungar, amerikanaren A. P. Sinnet, döpte denna lära – icke utan dess upptäckarinnas senare protester – i en för teosofien ytterst viktig skrift till Esoteric Buddhism (på svenska De invigdes lära, Sthlm 1887).

Som den gemensamma och ursprungliga innebörden i alla religioner finns det, lär teosofien, en esoterisk lära som i långa tider blivit oss förvägrad att känna, och som blott i några få utvalda själar, ett hemligt brödraskap av högt utvecklade människor med från vår synpunkt sett övernaturlig insikt och makt, de s. k. mahatmerna eller storsjälarna, fortplantats sedan släktets barndom. Det var från denna sanning madame Blavatsky i Isis unveiled ville lyfta slöjan, det var ordet, till denna gåta hon i sitt andra stora arbete, The secret doctrine (»Den hemliga läran») ville anses ha uttalat.

Men Fröding hade själv i Boken på ett liknande sätt stått inför den molnhöljda stjärnhimlen »som för en förlåt i ett Zions tempel», viss, att där bakom doldes nyckeln till världens gåta, den uråldriga visdom, som gav svar på alla frågor. Det var den gemensamheten i strävan, som drog honom mot teosofien, även då han icke accepterade alla dess resultat. Den gamla astrologiska tron att zodiakens stjärnbilder liksom i ett hemligt chifferspråk innehålla lösningen på världsgåtan lär även madame Blavatsky (Isis unveiled II, s. 456 ff) och med ord som likna den Frödingska diktens säger hon att de gamle vise trodde att dessa tecken innehöllo »the key to the

((Mahatma-tron, som snart blev en av teosofins hörnstenar, framlägges speciellt i Sinnets bok Den dolda världen (Sthm 1887). Fröding anspelar i ett brev på »Mahatman Koothoomi», till vilken just denna bok är dedicerad.))

whole secret of creation, and divulged the origin of good and evil». Att Fröding låter denna mystiska skrift vara avfattad på »fornebraiskt språk» har väl sin grund bl. a. däri att hans källa framlägger en utförlig jämförelse mellan zodiakens tecken och de gammaljudiska stamtavlorna – samma ämne som behandlas i Viktor Rydbergs Urpatriarkernas släkttavla – men då madame Blavatsky också gör anspråk på att, om även endast ett slag, kunna vrida tillbaka den sjufaldigt omvridna nyckeln till chifferns gåtor,

har Fröding inte kunnat följa henne. De prov av åldrig kabbalistisk spekulering som hon vill läsa i himmelstecknen har Fröding icke tillägnat sig för sin dikt. För honom stod undret och ovissheten kvar, och han slutar sina strofer med att stava på en hjälplös och obesvarad fråga ur Psaltarens 2:a psalm: Lamma rageschu gojim – Varför larma hedningarna? Emellertid följde de teosofiska intressena Fröding under hela 1890-talet, och direkt i hans brev, indirekt i hans skrifter kan man under hela denna tid spåra den teosofiska inspirationen, snart nog långt mera positiv än den varit i »Boken». I »Jag ville jag vore» diktar han om sin invigning i »den hemliga läran». Fullt stilenligt låter han den ske genom en kvinna – de förnämsta teosofiska lärarna ha alltid varit kvinnliga. Han är redan förtrogen med terminologien. Han känner Akasa – i den tidigare teosofiska litteraturen ofta identifierat med det s. k. astralljuset, det fina eteriska plan av tillvaro varpå vi röra oss efter döden, senare, och riktigare, använt som beteckning för den allomfattande rymden, varur alla ting utvecklats sig. Han talar om »själarnas tusenårsfärd», jagets långa resa mellan inkarnationerna, och om Nirvana, det slutliga uppgåendet i gudomen. Han inflätar en hyllning åt Akbar, den store indiske härskaren, vars minne teosoferna vörda, och han nämner Karma, vedergällningens lag, vars sublimes och djupsinniga innebörd skulle något populariserad kunna återges med En studentflickas ord:

Det goda en gjort det får en igen,
för ont, som en gjort, får en pina.

Längre fram under 1890-talet tycks det särskilt ha varit under två perioder som de teosofiska intressena blossat upp hos Fröding. De hade grundlagts under Görlitztiden, hans första allvarliga sjukdomsår, och de gjorde sig ånyo gällande vid ohälsans stora utbrott 1894 och under dess sista definitiva anfall i slutet av årtiondet. Förklaringen härtill ligger väl däri att Fröding under sjukdomskrisernas drömmar och hallucinationer gjorde erfarenheter som han inte kunde förklara rationellt, medan däremot de mystiska spekuleringarna syntes bjuda honom möjlighet att tolka dem. Gång på gång under 1894 tyckte han sig) t. ex. ha besök av stränga, bjudande gestalter, som han identifierade med teosofernas gamla heliga fäder, mahatmerna, och då han själv stundom trodde sig förflyttad till andra tillvarelseplan, fann han endast i teosofien en utväg att förklara vad som skett. På samma sätt under hospitalstiden i Uppsala, där hans dikter i Mattoidens sånger från omkring sekelskiftet få ett starkt inslag av teosofi. Ännu i Reconvalescentia roar sig Fröding med att visa sin förtrogenhet med de teosofiska auktorerna – det sker i en skämtsamt uppräkningsdikten *Dumbom Redivivus*. Den *Dumbom* han talar om är, utvecklar han, kanske inte bara i släkt med Kellgrens utan något ännu mer, rent av reinkarnationen av det *dumbomska* jaget självt:

Kanhända ej blott sonsons son
men *Dumbom Redivivus*, se Blavatski,
och Tingley och Besant och Hudson,
jag måste nysa Nietschi, Boschtski, Klatski.

Att även Nietzsche fått en anspelning i ensemblen får väl tillskrivas hans lära om den eviga återkomsten, som ju har ett svagt släktttycke av reinkarnationsläran.

Det är ur denna teosofis stora smältdegel för nästan alla tiders och länders mest fantastiska spekuleringar, som Fröding hämtat åtminstone de första uppslagen till de tankemotiv vilka, modifierade av Nietzsches lära, bildade stommen i hans filosofiska system 1 : monadläran, panteismen, den mystiskt färgade utvecklingsströmen. Madame Blavatsky lär dels på egen hand, dels (i *The secret doctrine*) i ett utförligt referat av Leibniz att det

väsentliga i allt är de andliga enheterna, livsmonaderna, vilka äro strålar av det enda gudomliga ljuset, universalanden, det enda och högsta varat, varifrån allt och vartill allt. De kallas också i den teosofiska litteraturen »gnistor» från gudomsalltet, liksom Fröding talade om Gralljuset i allt såsom gnistor från Gral.

Monaden är det enda bestående i människan, det vilket först efter mångfaldiga reinkarnationer på andra plan av tillvaro och i lägre riken av naturen, såsom mineral, växt och djur blir människa och vilket även från detta utvecklingsstadium framgår i en oändlig progress mot det slutgiltiga målet Nirvana, uppgåendet i gudomens stora levande allharmoni. Sedan utvecklingens väg efter milliontals år är fullbordad, uppgår således monaden i gudomsalltet, allkraften, världssjälén, varifrån den en gång utgått, men med den erfarenhet tillgodogjord som den under reinkarnationskedjans långa och växlande härdnings- och reningsprocess genomgått. Vägen skall fortlöpa icke endast genom vårt klot utan genom en mängd världskroppar av lägre eller högre art än denna, vardera av en konsistens harmonierande med utvecklingsstadiet av de monader, som där genomgå sina inkarnationer, vilka bli andligare och andligare tills upp-

((Frödings filosofiska beläsenhet inskränkte sig naturligen inte inom denna krets och flera olika inflytanden på hans tankevärld skulle sannolikt kunna påvisas. Han har med större eller mindre utbyte studerat Hartmann, F. A. Lange och Rydbergs filosofiska skrifter och visar tydliga 'reminiscenser av Boström. Utgångsresonemanget i Om livsmonader, om sambandet mellan kraft och 'materia, bygger på Ludwig Biichners bekanta arbete i detta ämne.))

gåendet i allanden sker. Denna allandens högsta manifestation, eller allanden, tänkt såsom ett väsen, är Gud, den universella Logos. Men utom denna högsta Logos, det absoluta mysteriets omedelbara manifestation, tänkes varje solsystem, varje världsallt, ja varje nation och folk ha sin Logos, som är dess härskare och upprätthållare, gudomens manifestation inom sin verkningskrets. Men varje individuell Logos är endast en del av, en emanation från den universella Logos, den är, heter det, i förhållande till denna en »Guds son». Den gudomliga impulsen i människan kallas i anslutning därtill också för Logos- eller Kristusprincipen. Det är den, som skall höja människan till ett högre utvecklingsplan än vi nu känna till, ett halvgudomligt plan, ett tredje rike, närmare den stora andligheten, Nirvana. Möjligen är det dessa, f. ö. mer än vanligt dunkla, Logos- eller Kristusspekulationer, som legat Fröding i tankarna, då han i Om livsmonader säger, att det centrala relativa alljag, som Nietzsche kallat övermänniska, kanske kan »ställas i samband med förutvarande föreställningar om Gud och Guds son», eller då han i Om jagmedvetenhet, identifierande Kristus med det Ord (»Logos») som enligt Johannesevangeliet »vart kött», frågar sig, om denne Kristus nått centralalljagmedvetenhet endast för jordens varelser eller för hela solsystemets varelser eller kanske t.o.m. – efter en lång reinkarnationskedja – för det absoluta centralstjärnesystemets alla varelser. »Icke fullt det sista men kanske något näst upp till det sista» synes honom vara det riktiga.

Likheten mellan de i korthet refererade teosofiska meningarna och Frödings system är ju tydlig, men den blir inte till kongruens. Teosofin förfäktar nämligen i teorien en monistisk världsåsiikt men i praktiken en dualistisk. Människan är sammansatt, lär den, av ett högre och ett lägre, »ängeln och demonen», 1 det åt materien vända, och det åt anden vända, och monadens uppgift är att lösgöra sig från det förra för att bli ett med anden. Den teosofiska »vägen» går således från det kroppsliga livet till det uteslutande andliga. Människan är visserligen en mikrokosmos så till vida att hon i sig uppbevarar minnen och erfarenheter från alla av henne genomlupna livsplan, men detta ad observandum non ad imitandum, ty hon lämnar själv steg för steg dessa lägre livsplans strävanden och behov.

För Fröding låg icke vägen så. Med ett konsekventare tillämpande av den Leibnizska mikrokosm- och makrokosmläran utvecklar han, skulle man kunna säga, att jaget är potentialiter allt, och att dess mål är att bli realiter allt. Han väljer och vrakar icke i det liv som är. Jagets uppgift är att genom att omsluta och i sig innesluta allt flera jag, allt mera av liv, bli rikare, fullare, större. Åt teosofins spiritualistiska moralism ger han en övertygad naturalistisk vändning.

Allt din själ kan bära
sök och välj och vinn!

det är i etisk-poetisk omskrivning devisen. En strof i Gralstänk, som i detta avseende är belysande, står visserligen inte i strid med de teosofiska föreställningarna men betonar starkare än dessa någonsin göra, vad vi ha att lära av de lägre livsplan vi före vårt människoblivande ha genomlupit.

De djur, du i dig bär fångna
kanhända från tider gångna,
då framåt du drog över varats mark
i skalet och fällan och huden
på färden från cellen till guden,
- låt allt deras lägsta försvinna,
låt allt deras yppersta vinna
i styrka att göra dig skön och stark.

Först under sjukdomsåren i Uppsala får detta motiv hos Fröding den egendomliga färgningen att han drömmer sig ha stannat i något av de långstförflyttna ursprungsstadierna, som växt eller som djur, det förra under tider av kraftlöshet och oklart medvetande (Växtliv), det senare under perioder av otämt eller primitivt driftliv (Vargsång,, Ormens sång etc.).

Det är i Nietzsches eller åtminstone i sin Nietzscheuppfattnings anda (varom senare) som Fröding från den teosofiska spiritualismen gjort vändningen mot jorden och vad jordens är lika stark som dragningen »uppåt». Det är också i Nietzsches anda han framför allt betonat att hans monader äro vad han kallar »jagmedvetenheter», oförstörbara individuella väsensenheter. För teosofin äro monaderna visserligen »jag», det konstanta i jaget, det som reinkarnerar och som genom alla livsformer blir detsamma liksom bandet genom pärlorna. Men utgången från den universella anden skall detta jag också återgå i den universella andens oändliga allharmoni. Dess avskildhet i världen är endast ett sken, den stora mayan, och denna maya skall försvinna. Också för Fröding gäller det att i kärlek och sympati uppgå i allharmonien, men att samtidigt därmed bli starkare som jagmedvetenhet. Jaget blir mera av jag genom att bli ett med andra jag, där är åter igen den frödingska paradoxen. Att uppgå i andra blir att härska över andra. Den nietzscheska »viljan till makt» är Frödings komplement till teosofins »allharmoni», liksom Nietzsches kärlek till jorden ersätter teosofins kärlek till det himmelska. För filosofins centraljag eller vad de nu kallas gäller det som för diktarjaget att härska, ehuru i kärlek, att

»ädelmodig och vänsäll
bruka sin segers makt,
länge i godhet råda
över vart älskat land, som
blev honom underlagt.»

De som förverkliga detta äro de jag som i sin gudalika kärlek och kraft omspanna större eller mindre delar av allt. Ty motsatsen mellan jaget och

guden, lika väl som mellan jaget och alltet, är i Frödings system upphävd, och däri ligger dess bärande drag. Alltet genomströmmas ju nämligen av samma kraft och anda; den högsta personifikationen av denna kraft och anda är Gud, alljaget, och även den lägsta av dess väsensenheter är en monad eller ett jag. Mellan monaden och guden, jaget och alljaget, finns således ingen principiell skillnad utan i stället en oändlig skala av ständigt högre jag eller gudomliga väsenden. Jaget är en lägre gud; guden, alljaget, är ett högre jag och! samtidigt en högre grad eller del av alltet.

Det är inte för ro skull Fröding letat fram alla de i filosofins hävder ärevördiga tankar, vilka han kittat samman till ett stort monistiskt system, ty de två motsatser som han vill upphäva voro honom ur närmaste källa intimt bekanta. Jaget mot guden, jaget mot alltet: däri lågo de två incitament, som drevo hans tanke till dess djärvaste och lidelsefullaste flykt. Det ligger i hans lära konsekvenser som för honom hade livsavgörande betydelse.

Det gudsbegrepp Fröding från föräldrahemmet förde med sig ut i livet var minst av allt någon panteistisk allande, det var inte ens en mild fader, utan en sträng och straffande Zebaoth. Han har i ett kåseri skildrat den tryckande ovädersstämningen över barndomens missionsmöten, och längre fram har han på egen hand med ett patos och en intensitet som i svensk dikt icke har och väl icke heller får sin like levat sig in i den hebreiska monoteismens anda: Gud, rannsakaren, domaren, hämnaren. Det är han som i en dikt, full av ångest och vildhet, visdom och ömhet driver »mannen och kvinnan» ur paradiset, det är honom Simson ber om förgörelse av sina fiender, det är mot honom syndaren i Korasan slungar sina förtvivlade hädelser, det är med honom som grubblaren i Gralstänk brottas om sanningen (»Pan och Zebaoth»), det är med honom som ännu magister Blasius i Reconvalescentia advocerar om sin skuld, medan diktaren själv på ett annat ställe undrar, om icke också de, som kallas »den egna kraftens män», innerst få sin kraft från denne Gud, Fröding kände honom inte bara från domarboken och profeterna utan ännu mer från sina egna hallucinatoriska inbillningssyner då rösten av en »gudastor» (dikten Symptom) brukade tala till honom, ibland i en gestalt som påminde om Frödings egen dystre och samvetsgranne far under hans senare år.

Han var granskaren, manaren, bestraffaren, och man kan säga, att medan en stor del av Frödings diktning är ett försök att i trots och jubel förneka den moraliska skuldens begrepp, att vrida sig undan hans bud och hans blickar, är hans liv en ständig fruktan att möta honom. Det av Frödings lynnesdrag, som kanske lättast faller i ögonen är hans övernormalt utvecklade skuldkänsla. Hans brev och uppsatser överflöda av självförebåelser över den skuld han trodde sig ha inte bara mot sig själv och mot andra utan mot det abstrakt rätta, lagen, plikten, värdigheten. Har han kåserat lite orättvist vanvördigt om en värmländsk köping, så kommer han gång på gång tillbaka till minnet därav, har han i sin tidningstjänsts början råkat sära en främling, naggar honom hågkomsten ännu på hans sista sjukbädd, har han i någon dikt förlöjligat eller klandrat något, kan han inte nog ofta ta tillbaka sina ord. Det var gudomskravets egg som hängde över honom, Jehovahs röst, som talade lagens ord för den förkrossade.

Men det finns ett faktum som de ljumma i tron ofta inte märka medan det kan gå upp för de blinda dyrkarna, det är att denna gudombild, den allsmåktige domaren, döljer en motsägelse i själva sitt begrepp. Om Gud är allsmåktig, då har han ju också skapat dig och mig med vår synd, och hur kan han då döma oss? Det är teodicéens klassiska spörsmål, som redan Leibniz kämpade som ett lejon för att kullslå, men som gång efter gång rest sig.

Fröding framför det i Om Gudsmedvetandet i ungefär den gamla, ursprungligen från Pierre Bayle på 1600-talet stammande formuleringen: Man kan icke tänka sig »självförödelsens och plågornas tillvaro» såsom »förenliga med en allgod Guds tillvaro», som »tillika vore allsmäktig, allvetande och allvis», ty vore han allt detta på en gång, skulle han icke ha framkallat ondskan och plågorna. Möjligen har Fröding till denna utredning föranletts av Sinnets De invigdes lära, där en liknande (på sid. 197) förekommer. Det är emellertid samma argument som den brottslige och dömde i Herran steg över Korasan riktat till sitt väsens upphov. Har Du skapat mig, så kan Du icke döma mig, är Du allsmäktig så är Du icke allgod! Ty

»Du själv har gjort mig till Belial,
du själv har skapat världen all
och ont och gott i mig och allt,
och har du eld för ont befallt,
så vräk dig själv i Hinnom
att vi tillsammans brinnom!»

((Fröding har fått idén att tänka sig den judiska Zebaoth i det persiska ökenlandskapet Korasan troligen så att namnet i hans inbillning associerat sig med det galileiska Chorazin, som enligt Matteus och Lukas av Jesus blivit hotat med ett öde värre än Sodoms och Gomorras. I I. Sam. 30:30 nämnes en judisk ort ChorAssan (i nyare översättningar BorAssan).)))

Det var denna motsägelse i Gudsbegreppet, som drev Frödings tanke in i den panteistiska spekulationen. Zebaoth stod utanför världen som dess granskare och domare, Pan levde själv i livets mitt, i dess dygder som i dess förlöpningsar, i förståelse och kärlek. Låg icke häri en utväg att undkomma den moraliska domen, gudens dom över jaget, ja, att förneka det onda självt? Fröding trodde så i Stänk och flikar:

»Synd och skuld och tuktan
äro nu förgångna,
all den fordom fångna
livets kraft är fri.»

och även i Gralstänk försöker han den lära som hans systems konsekvenser bjuda, att allt, såsom på något sätt delaktigt i panljuset, gudomsljuset, också har rätt att kallas gott.

Men hans ärliga tanke, vars djup inte döljes av att den uppträdde i former av filosofisk diletterantism, insåg snart att också panteismen döljer i sin rot samma det ondas problem som den personliga gudstron inte kan förklara. Ty om allt är gudomligt, vad blir det då av det onda? Är det endast negationen av gott, det som, inte fått något med av gudomsljuset – den utväg som så många panteistiska mystici före Fröding försökt – eller är det en positiv makt som står det goda emot? Och i båda dessa fall, vad blir det av panteismen? Om allt är gudomligt, måste ju det gudomliga räcka till för allt, och något det förutan kan inte finnas.

Även som Pandyrkare, även som en gudomsalltets lyckliga lem, hör Fröding förstulet i sitt öra domens ord, som obönhörligt skiljer det onda från det goda, agnarna från vetet.

Ty manernas makt mig tuktar
till träl ifrån titan
och Jehovah jag fruktar

mer djupt än jag kär har Pan!

I praktiken, d. v. s. i poesien, blevo således motsatserna bestående, mellan jaget och guden, mellan friheten och !plikten. Hade de inte det gjort, hade Fröding inte så lidelsefullt sökt upphäva dem i sin filosofi. –

Återstår det andra motsatsparet, med vilket hans filosofi opererade för att övervinna det: jaget och alltet. I den universella stjärnevärldens kosmiska sammanhang och gigantiska hierarki, sådana Fröding drömde dem, ingick ju jaget i kärlek och sympati som en del av alltet, och alltet var endast ett högre jag, omslutande de andra jagen. Varje stjärna med sina stjärnejag hörde in under en sol och fick sitt ljus eller liv av den, varje sol i sin tur under en centralsol o. s. v. upp till en övercentralsol.

Frödings diktning har liksom av en slump bevarat en egendomlig och djupt gripande kommentar till denna kosmiska fader- och broderskapslära. »De motsatta rörelser, som lära kunna iakttagas av astronomerna hos olika stjärnor, kunden, säger Fröding i Om jagmedvetandet, »möjligen förklaras därav, att de kunde tillhöra olika centralstjärnesystem, ehuru de likväl tillhörde ett gemensamt överstjärnesystem». Den lilla förklaringen låter helt obetydlig, och dock är det över den Fröding uppbyggt en av sina mest patetiska dikter. Han trodde sig själv känna en stjärna, som inför astronomernas granskande tuber tedde sig något oregelbunden i sina rörelser, och han låter den till huvudstjärnan i det system, där man med lock och pock vill räkna den in som en lydig vasall, utropa de stolta och bittra orden:

Ditt faderskap är av tvivel höljt,
min frändskap med ditt folk är ingen,
kanhända en annan sol jag följt
som broder i syskonringen.

Men kom som en bortbytt till dig och er,
där främmande ögon stirra,
jag vill icke vara i ditt land mer,
i fjärran rymd vill jag irra.

Det är diktarens eget främlingskap i världen som stroferna handla om, och på prosa hade Fröding redan en gång använt en liknande bild, ja, nästan samma ord. Det är i ett brev till systemen i aug. 1894, där det heter:

»Ibland längtar jag efter umgänge med andra varelser, och jag försöker vara som de, men det lyckas sällan. Vi äro av olika ras och förstå varandra inte . . . Det är en väsensolikhet . . . Jag är ifrån månen eller Jupiter och har av misstag kommit hit, där jag betraktas som en bortbyting och känner mig vara en sådan.»

Det skulle vara intressant att veta närifrån Min stjärnas sånger härstamma. Kanske äro de samtida med brevet och beteckna då den känsla av avskildhet och hemlöshet som det kosmiska systemet i väldig kraft strävade att övervinna. Kanske äro de däremot samtida med just detta system som en snyftning, vilken ofrivillig och objuden trängt sig fram mitt under det arbete som var avsett att förkunna Frödings jublande tro på en gång på jagets kraft och på jagets universella samhörighet med andra jag. Där låge emellertid ingenting förvånande. En dikt är – var åtminstone för Fröding – inte den process, där en tanke plockas som en mogen frukt från trädet och av diktaren transponeras i ord, utan den process, där ett värde skapas ur och i strid med det faktiskas grund – det faktiska må kallas naturen, verkligheten, miljön eller diktaren själv – där allt tränger

sig fram ur sin motsats liksom blomman höjer sin ljusa kalk ur jorden. Allt estetiskt värde är därmed också ett etiskt, ty det är förverkligandet av en idé i strid med ett faktum.

Så är Frödings Simson en för varje gång ny seger över hans Agust Kallson, så är hans panteism under ånger och kamp född ur hans Zebaothsbegrepp, och så har hans universella kosmogoni, där varje stjärna tänkes leva som en del av den stora allhetens organism sin bakgrund i den mänskliga känsla som i symbolens beslöjade men otvetydiga form biktas i Min stjärnas sånger, känslan av att han själv aldrig kunde ordnas in i det rymdomspännande brödralag däri de andra stjärnorna gingo sin gilla gång efter faderns och världsalltets lagar. Själv var han vägvill och bortbytt och kunde lika gärna höra till ett annat solsystem som till jorden eller månen eller Jupiter.